

**Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»
Факультет гуманітарної, філологічної та економічної освіти
Кафедра германської та слов'янської філології**

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

**для здобувачів спеціальності А4 Середня освіта предметної спеціальності
А4.02 Середня освіта (Мова та зарубіжна література) спеціалізації А4.021
Англійська мова та зарубіжна література за освітньо-професійною
програмою «Середня освіта (Мова і література (англійська))» другого
(магістерського) рівня вищої освіти**

Слов'янськ – Дніпро 2025

УДК 801.1(075.8)

M54

Методичні рекомендації з методологічних аспектів філологічних наук обговорено на засіданні кафедри германської та слов'янської філології (протокол № 5 від 10 грудня 2024 р.) та затверджено й рекомендовано до впровадження вченою радою Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (протокол № 5 від 26 грудня 2024 р.).

Рецензенти:

Роман В. В. – кандидат філологічних наук, доцент;

Руденко М. Ю., кандидат філологічних наук, доцент.

M54 Методологічні аспекти філологічних наук : методичні рекомендації для здобувачів спеціальності А4 Середня освіта предметної спеціальності А4.02 Середня освіта (Мова та зарубіжна література) спеціалізації А4.021 Англійська мова та зарубіжна література за освітньо-професійною програмою «Середня освіта (Мова і література (англійська))» другого (магістерського) рівня вищої освіти / уклад. В. А. Глущенко. Слов'янськ ; Дніпро, 2025. 52 с.

Методичні рекомендації з методологічних аспектів філологічних наук укладено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки магістра філології, а також у контексті Європейської кредитної системи (ECTS). Подано відомості про структуру курсу, теми та питання для обговорення на практичних заняттях, завдання для самостійної роботи, відомості про методи й засоби діагностики успішності навчання, список джерел. Усе це сприятиме оптимізації навчальної діяльності студентів, допоможе виробити й удосконалити вміння й навички, необхідні для викладацької роботи в сучасних умовах.

© Глущенко В. А., 2025

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Навчальна дисципліна «Методологічні аспекти філологічних наук» (вибіркова) має за мету дати системний опис наукових проблем у галузі методології філологічних наук; ознайомити здобувачів із сучасними теоріями наукового методу з акцентуванням уваги на широкому (гетерогенному) та вузькому (гомогенному) трактуванні методу; з'ясувати питання про компоненти наукового методу; схарактеризувати методи філологічних досліджень, акцентуючи увагу на методах, що використовуються в мовознавстві й літературознавстві.

Об'єктом вивчення навчальної дисципліни є методи філологічних наук як сукупності гуманітарних наук, що вивчаються шляхом орієнтації на певні наукові підходи й принципи дослідження та з погляду застосування відповідних прийомів, процедур, операцій.

Предметом вивчення курсу виступають властивості методологічного інструментарію філологічних наук.

Першорядне значення для студентів-германістів має германська філологія: англійська, американська, німецька тощо.

У результаті вивчення цього курсу студент має орієнтуватися в новітніх напрямках дослідження мови, літератури, творів усної народної творчості германських народів, уміти аналізувати й систематизувати нові для нього філологічні факти, творчо застосовувати набуті теоретичні знання та практичні навички лінгвістичного й літературознавчого аналізу.

Методичні рекомендації, які містять основні відомості про сутність та структуру природної людської мови, художньої літератури, фольклору, призначені полегшити орієнтування студентів денної та заочної форм навчання у теоретичних положеннях й ідеях загальної філології. У межах курсу студентам запропоновано самостійно ознайомитися з актуальними проблемами науки та підготувати реферат, що висвітлює важливі положення сучасної науки про мову й літературу.

Наведені завдання, вправи, тести дають студентам-магістрам можливість закріпити набуті теоретичні знання та навички філологічного аналізу.

У методичних рекомендаціях також подано список тематичних питань до заліку, рекомендовано основну та допоміжну літературу, наведено дані електронних ресурсів.

«Методологічні аспекти філологічних наук» – це завершальний, підсумковий курс, який систематизує знання, отримані студентами впродовж усіх років навчання в університеті. Засвоєння курсу сприятиме кращій

підготовці до творчої практичної діяльності в царині лінгводидактики, науки й культури. Системна підготовка фахівців створює підґрунтя для підвищення статусу випускників філологічних факультетів на ринку праці не тільки України, а й європейських країн.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
Методологічні аспекти філологічних наук

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни	
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4.	Вибіркова	
Загальна кількість годин – 120.	Рік підготовки:	
	1-й	1-й
	Семестр	
	2-й	2-й
Тижневих годин для денної форми навчання: контактних – 3; самостійної роботи здобувача – 6.	Лекції	
	-	-
	Практичні	
	40 год.	18 год.
	Лабораторні	
	-	-
	Самостійна робота	
	80 год.	102 год.
Вид контролю: залік		

КОМПЕТЕНТНОСТІ, ПРОГНОЗОВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ, МЕТОДИ НАВЧАННЯ, МЕТОДИ КОНТРОЛЮ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Компетентності, які формуються:

Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.

Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

Здатність проведення досліджень на належному рівні.

Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

Здатність вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних і літературознавчих напрямках і школах.

Здатність критично осмислювати історичні надбання та новітні досягнення філологічної науки.

Здатність здійснювати науковий аналіз і структурування мовного / мовленнєвого й літературного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів.

Усвідомлення методологічного, організаційного та правового підґрунтя, необхідного для досліджень та/або інноваційних розробок у галузі філології, презентації їх результатів професійній спільноті та захисту інтелектуальної власності на результати досліджень та інновацій.

Здатність вільно користуватися спеціальною термінологією в обраній галузі філологічних досліджень.

2. Прогнозовані результати навчання (з посиланням на шифр відповідно до освітньої програми):

Упевнено володіти державною та іноземною мовами для реалізації письмової та усної комунікації, зокрема в ситуаціях професійного й наукового спілкування; презентувати результати досліджень державною та іноземною мовами.

Застосовувати сучасні методики і технології, зокрема інформаційні, для успішного й ефективного здійснення професійної діяльності та забезпечення якості дослідження в конкретній філологічній галузі.

Оцінювати й критично аналізувати соціально, особистісно та професійно значущі проблеми і пропонувати шляхи їх вирішення у складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування.

Аналізувати, порівнювати і класифікувати різні напрями і школи у філології.

Характеризувати теоретичні засади (концепції, категорії, принципи, основні поняття тощо) та прикладні аспекти обраної філологічної спеціалізації.

Дотримуватися правил академічної доброчесності.

Обирати оптимальні дослідницькі підходи й методи для аналізу конкретного лінгвістичного й літературознавчого матеріалу.

Використовувати спеціалізовані концептуальні знання з обраної філологічної галузі для розв'язання складних задач і проблем, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог.

Планувати, організовувати, здійснювати й презентувати дослідження та/або інноваційні розробки в конкретній філологічній галузі.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ

Для досягнення очікуваних результатів здобувачі повинні не тільки відвідати всі заняття, а й виявити на них активність. Рекомендується творчо підходити до всіх проблем, що висвітлюються в курсі «Методологічні аспекти філологічних наук», залучати навчально-наукові тексти з переліку рекомендованої основної та допоміжної літератури; при підготовці доповідей на практичні заняття намагатися розкрити всі аспекти поставлених проблем максимально глибоко, з виділенням ключових питань. При підготовці до практичних занять і до заліку рекомендується знаходити внутрішньопредметні та міжпредметні взаємозв'язки (мовознавство і філософія, мовознавство і літературознавство, мовознавство/літературознавство й історія, філологія і мистецтвознавство тощо).

ВИДИ, МЕТОДИ ТА ФОРМИ КОНТРОЛЮ

Поточний контроль, підсумковий контроль, семестровий контроль (залік).

Методи контролю: спостереження за навчальною діяльністю здобувачів; усні та письмові відповіді на запитання здобувачів; усне опитування з певних конкретних тем курсу; підготовка здобувачами доповідей на практичні заняття; усне фронтальне опитування; письмове фронтальне опитування; тестування; оцінювання самостійної роботи; оцінювання контрольної роботи; презентації та виступи на наукових конференціях; залік.

Форми контролю: індивідуальна та фронтальна перевірка.

Організаційні процедури та порядок виявлення якості засвоєння навчального матеріалу, рівня відповідності отриманих знань, умінь і навичок здобутій кваліфікації в межах освітнього процесу здійснюється відповідно до Положення про контрольні заходи у «ДДПУ» (<http://www.slavdpu.dn.ua/images/stories/news/normativ/003.pdf>)

Оцінювання результатів навчання здобувачів, отриманих під час практичного заняття, здійснюється за такими критеріями: при опитуванні – за знання теоретичних основ проблеми, порушеної в завданні, за повну й ґрунтовну відповідь на сформульоване запитання з теми заняття; при тестуванні – за правильні відповіді на запитання тесту з теми заняття.

Дисципліна «Методологічні аспекти філологічних наук» оцінюється максимальною оцінкою в 100 балів.

Залік як форма контролю передбачає зарахування здобувачеві балів, накопичених за результатами поточного оцінювання з навчальної дисципліни (за наявності у здобувача від 60 до 80 балів за поточну роботу – без додаткового опитування) й не вимагає обов'язкової присутності здобувача вищої освіти. Здобувач має право (за бажанням) підвищити власний результат оцінювання в балах з навчальної дисципліни шляхом виконання завдань самостійної роботи (з поданням їх у деканат), але не пізніше ніж до початку залікаційної сесії.

Основні вимоги для отримання високих балів під час вивчення дисципліни «Методологічні аспекти філологічних наук», крім виконання завдань до практичних занять та завдань самостійного блоку, необхідними є дотримання основ академічної доброчесності та усвідомлення таких правил: неприпустимість пропусків, запізньєнь; правил поведінки на заняттях (активна участь у розв'язанні завдань, виконання необхідного мінімуму навчальної

роботи тощо); заохочень і стягнень (за що можуть нараховуватися або відніматися бали).

Політика щодо відвідування: відвідування занять є обов'язковим компонентом оцінювання, за який нараховуються бали. За наявності об'єктивних причин (хвороби, отримання другої вищої освіти тощо) навчання може відбуватись за індивідуальним графіком (Положення про навчання здобувачів за індивідуальним графіком <https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/normativ/021.pdf>).

Політика щодо дедлайнів та перескладань: перескладання та повторне вивчення дисципліни здійснюється відповідно до Положення про організацію освітнього процесу в ДДПУ

(<https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/normativ/025.pdf>)

Роботи, які подаються на перевірку з порушенням термінів (без поважних причин), оцінюються на нижчу оцінку (від 1 до 5 балів).

Здобувачі мають можливість ліквідувати академічну заборгованість згідно з відповідним графіком. Умовою для ліквідації академічної заборгованості є накопичення необхідної кількості балів (мінімум – 60) за виконання визначених викладачем додаткових самостійних завдань до повторного складання контрольного заходу.

Політика щодо академічної доброчесності проводиться відповідно до Положення про академічну доброчесність педагогічних, науково-педагогічних працівників та здобувачів у ДДПУ (<https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/normativ/012.pdf>)

Письмові роботи перевіряються на наявність плагіату та допускаються до розгляду й подальшого оцінювання без порушень (плагіат фрагментів письмових робіт і повних текстів; плагіат ідей, експланаторних моделей, фактичних даних, ілюстрацій тощо; відсутність необхідних посилань; помилки при цитуванні) за наявності коректних текстових запозичень не більше 25%.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ, ЗАТВЕРДЖЕНІ В ДДПУ

Оцінка «зараховано» (90-100 балів) виставляється здобувачеві, який продемонстрував усебічні, систематичні та глибокі знання навчально-програмного матеріалу, уміння без помилок виконувати завдання, передбачені програмою, опанував основну й додаткову літературу, рекомендовану навчальною програмою, засвоїв значущі для майбутньої кваліфікації засади дисципліни «Методологічні аспекти філологічних наук», виявив творчі здібності в усвідомленні, засвоєнні й застосуванні навчально-програмного матеріалу.

Оцінка «зараховано» (75-89 балів) виставляється здобувачеві, який продемонстрував ретельне знання навчально-програмного матеріалу, успішно виконав передбачені програмою завдання, засвоїв основну літературу, рекомендовану навчальною програмою, показав систему засвоєних знань з дисципліни «Методологічні аспекти філологічних наук» та здатність до їх самостійного поповнення й оновлення під час подальшої навчальної роботи й професійної діяльності.

Оцінка «зараховано» (60-74 бали) виставляється здобувачеві, який продемонстрував знання основного навчально-програмного матеріалу в обсязі, потрібному для подальшого навчання та майбутньої роботи за спеціальністю, впорався з виконанням завдань, передбачених програмою, але припустився помилок у відповідях та під час виконання завдань, хоча має необхідні знання для їх усунення під керівництвом викладача.

Оцінка «не зараховано» виставляється здобувачеві, який має прогалини в знаннях основного навчально-програмного матеріалу, припустився принципових помилок у виконанні передбачених програмою завдань і не може продовжувати навчання без виконання додаткових завдань з відповідної дисципліни.

Здобувачам надаються пояснення щодо мінімальної та максимальної кількості балів, які присвоюються здобувачам при засвоєнні дисципліни, окремо за поточну діяльність та за результатами підсумкового контролю.

**РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЩО ПРИСВОЮЮТЬСЯ ЗДОБУВАЧАМ, ІЗ
РОЗПОДІЛОМ ЗА ТЕМАМИ ТА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПОТОЧНОГО
КОНТРОЛЮ (ДЕННА ТА ЗАОЧНА ФОРМА НАВЧАННЯ)**

Тема	Лекції		Практичні заняття		Самостійна робота	
	денна	заочна	денна	заочна	денна	заочна
Тема 1	-	-	20	8	40	50
Тема 2	-	-	20	10	40	52
Разом	-	-	40	18	80	102

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Лекції: 16 годин (заочне – 8 годин)

Практичні заняття: 40 годин (заочне – 18 годин)

Заняття 1. Лінгвістичний метод як структурне утворення (денне – 6 годин; заочне – 4 години).

Заняття 2. Порівняльно-історичний та історичний методи (денне – 6 годин; заочне – 4 години).

Заняття 3. Актуалістичний метод (денне – 6 годин; заочне – 2 години).

Заняття 4. Порівняльно-історичне мовознавство 20-х – 60-х рр. XIX ст. (денне – 4 години; заочне – 2 години).

Заняття 5. Харківська лінгвістична школа (денне – 6 годин; заочне – 2 години).

Заняття 6. Молодограматизм (денне – 6 годин; заочне – 2 години).

Заняття 7. Дослідження «мертвих» мов (денне – 6 годин; заочне – 2 години).

ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1

ЛІНГВІСТИЧНИЙ МЕТОД ЯК СТРУКТУРНЕ УТВОРЕННЯ

1. Суперечності в трактуванні лінгвістичного методу.
2. Лінгвістичний метод як гомогенний феномен.
3. Лінгвістичний метод як гетерогенний феномен.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ МЕТОДИ

1. Сутність лінгвогенетичних методів.
2. Загальна характеристика порівняльно-історичного методу.
3. Операційний, телеологічний і онтологічний компоненти порівняльно-історичного методу.
4. Загальна характеристика історичного методу.
5. Операційний компонент історичного методу (методика внутрішньої реконструкції та «філологічний метод»).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 3

АКТУАЛІСТИЧНИЙ МЕТОД

1. Актуалістичний метод як метод лінгвоісторіографічних студій.
2. Структура актуалістичного методу.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 4

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

20-х – 60-х рр. ХІХ ст.

1. Попередники компаративістики
2. Основоположники порівняльно-історичного методу.
3. Українська й російська компаративістика 20-х – 60-х рр. ХІХ ст.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 5

ХАРКІВСЬКА ЛІНГВІСТИЧНА ШКОЛА

1. Загальна характеристика Харківської лінгвістичної школи.
2. Вивчення взаємозв'язку мови і мислення в працях О. О. Потебні.
3. Історико-фонетичні дослідження вчених Харківської лінгвістичної школи.
4. Вивчення діалектів східнослов'янських мов у працях представників Харківської лінгвістичної школи.

5. Граматичні дослідження учених Харківської лінгвістичної школи.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 6

МОЛОДОГРАМАТИЗМ

1. Загальна характеристика молодогограматизму.
2. Досягнення й вади молодогограматизму.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 7

ДОСЛІДЖЕННЯ «МЕРТВИХ» МОВ І КОМПАРАТИВІСТИКА

1. Відкриття європейцями санскриту. Роль санскриту, давньогрецької мови, латини у виникненні порівняльно-історичного методу й компаративістики.
2. Дослідження готської мови, інших «мертвих» германських мов і становлення германістики.
3. «Мертві» балтійські, кельтські, хето-лувійські (анатолійські), тохарські, палеобалканські мови. Венетська мова.

ЗАВДАННЯ ТА ВПРАВИ

Завдання до спільної роботи

1. Розкрийте завдання курсу методологічних аспектів філологічних наук, схарактеризуйте його структуру, залучаючи матеріал англійської мови.
2. Знайдіть ілюстративний матеріал щодо універсальних властивостей мови, використовуючи матеріал різноструктурних мов (української, англійської, німецької).
3. Як відомо, за час свого існування українська філологія виробила певні традиції. Розкрийте їх.
4. Доведіть, що в лінгвістиці практично все ХІХ століття пройшло під знаком історизму.
5. Обґрунтуйте тезу про те, що філологія є комплексом лінгвістичних і культурно-історичних дисциплін.
6. Чому, на вашу думку, термін «мовна система» вживається у двох значеннях?
7. Як ви розумієте таку ознаку мовної системи, як її ієрархічність?
8. Чи згодні ви з тезою про те, що системність – це впорядкована множинність?
9. Чи доречно розрізнявати терміни «мовна система» і «структура мови»?
10. Чим парадигматичні відношення відрізняються від синтагматичних?
11. Чим, на вашу думку, спричинена ідея виділення атрибутів мовної системи?
12. Як відомо, етноси формуються під впливом природної належності людського угруповання до певного географічного середовища, кліматичних умов, ландшафту, рослинного та тваринного світу. Водночас свої головні характеристики етнос отримує в соціально-культурному оформленні. Доведіть, що етнос як такий є не суто природним утворенням, а його історичною асиміляцією в культурі, що здійснюється багатьма поколіннями людей.
13. Доведіть, що в часи виникнення людства його станом була мовна роздробленість.
14. Чим ви пояснюєте той факт, що народності, які виникли в рамках рабовласницького ладу й розвивалися у феодальному суспільстві, часто виявлялися двомовними: для релігійного культу,

науки, освіти застосовувалася книжна, нормована мова (зазвичай чужа), а для повсякденних трудових, торгових, побутових потреб, для усної словесної творчості – своя, рідна, що не мала писемної фіксації та літературної нормованої форми?

15. Чому національна мова припускає обов'язкову наявність літературно-писемної форми, зближеної із загальнонародно-розмовною мовою?
16. Відшукайте ілюстративний матеріал щодо мотиваційного, семантичного, граматичного і фонетичного рівнів породження мови.
17. Які форми впливу суспільства на мову ви вважаєте основними?
18. Доведіть, що формами прояву мовної норми є літературна мова, функціональний стиль і узус.
19. Розкрийте витoki традицій європейської філології.
20. Що таке «мертві» мови? Яку роль вони відіграють у компаративістиці?

Вправа 1

1. Прокоментуйте слова Ролана Барта: «Філологія — це любов до слова, спроба почути в ньому життя культури».
2. Розкрийте суперечності в трактуванні наукового методу.
3. У чому полягає вузьке трактування наукового, зокрема лінгвістичного методу?
4. Що Ви можете сказати про вади такого трактування?
5. Експеримент – це метод чи прийом? Наведіть аргументи.
6. У чому полягає широке трактування наукового, зокрема лінгвістичного методу?
7. Які частини виділяв у структурі наукового методу С. Кримський?
8. Які частини у структурі лінгвістичного методу виділено в працях Б. Серебренникова і Л. Іванової?
9. Які компоненти у структурі лінгвістичного методу виділено в працях В. Постовалової та В. Глуценка?
10. Що є предметом вивчення джерелознавства?
11. Яку роль відіграє джерелознавство в історико-лінгвістичних дисциплінах з погляду сучасного рівня знань?
12. Що Ви можете сказати відносно лінгвістичної змістовності й лінгвістичної інформативності писемного джерела?

13. Схарактеризуйте три параметри писемної пам'ятки як джерела лінгвістичних даних.

14. З якими труднощами стикається історик мови, здійснюючи лінгвістичний аналіз пам'ятки, створюючи її монографічний опис у лінгвістичному аспекті?

15. Для кого з мовознавців ХІХ ст. – початку ХХ ст. пріоритетним джерелом вивчення історії були давні писемні пам'ятки, а для кого – матеріал сучасних говорів?

Вправа 2

1. Прокоментуйте слова Івана Огієнка: «Мова — це душа кожної нації, її святиня, найцінніший духовний скарб».

2. Хто з українських мовознавців відзначає невпорядкованість методологічного інструментарію лінгвістики?

3. Які значення надають термінові «метод» науковці?

4. Яке тлумачення методу є найпоширенішим у науковців другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.?

5. Доведіть, що в межах вузького трактування науковий метод виступає як гомогенний феномен.

6. Як інтерпретує лінгвістичний метод О. О. Селіванова?

7. Чому частина лінгвістів вважає, що інтерпретувати спостереження, експеримент, індукцію і дедукцію, гіпотезу, аналіз і синтез тощо як наукові методи недоцільно?

8. Як розглядають ці феномени М. П. Кочерган і В. А. Глущенко?

9. Наведіть приклади використання експерименту в мовознавстві.

10. Доведіть, що в межах широкого трактування науковий метод виступає як гетерогенний феномен.

11. Що таке «конструктивна частина методу» за С. Б. Кримським?

12. Що таке «алгоритмічно-процедурна частина методу» за С. Б. Кримським?

13. Чому В. А. Глущенко вважає, що найбільш розчленовані уявлення й засоби для адекватного опису лінгвістичного методу вироблено в межах інтерпретації методу як складної одиниці, що включає в себе не два компоненти, а три?

14. Які засоби пізнання доцільно розглядати як належність онтологічного компонента наукового методу (за В. А. Глущенко)?

15. Назвіть джерела вивчення історії мови.

16. Яке джерело вивчення історії мови було пріоритетним для основоположників порівняльно-історичного методу?

17. Яке джерело вивчення історії мови виступає як пріоритетне в студіях Августа Фрідріха Потта, Георга Курціуса, Августа Шлейхера, Михайла Максимовича, Якова Головацького та інших компаративістів 20-х – 60-х років XIX ст.?

Вправа 3

З'ясуйте, який метод (і яку методику) ужито в кожному конкретному випадку.

А. Іменникам англійської мови притаманна категорія означеності/неозначеності, яка виражається вживанням означеного та неозначеного артиклів *a (an)* і *the*.

В. Якщо говорити про сполучуваність консонантів, можна відзначити, наприклад, що в українській мові часто вживається сполучення *пр* (прийом, природа, прапор), але зовсім не вживається сполучення *цч*.

С. У реченні *Написання твору на позитивну оцінку було для Дениса майже неможливим: він не любив ані читати, ані писати слово твору* є додатком, порівняйте *написати твір*, де чітко видно: *твір* – додаток. Зверніть увагу: широкий контекст є обов'язковим. Якщо, наприклад, узяти словосполучення *атака ворога*, то тут можливе подвійне трактування. Порівняйте: *Атаку ворога ми розпочали о сьомій ранку* (*ворога* – додаток; *атакувати ворога*) і *Атака ворога виявилася тривалою* (*ворога* – означення; *ворожа атака*).

Д. Перехід [e] в [o] відбувався в українській мові в XII–XIII ст. У цей період зміна [e] в [o] здійснювалася перед усіма твердими приголосними й незалежно від наголосу (чоловік, чотири, жолудь). Слід мати на увазі, що якщо в сучасній російській літературній мові вимова [o] на місці етимологічного [e] спостерігається лише в наголошеному складі (нёс, лёд, похлёбка, чёрный, жёлудь), то споконвічно зміна [e] в [o], імовірно, не була пов'язана з наголосом. Про процес переходу ненаголошеного [e] в [o] свідчать сучасні північноросійські говори ([н'осу], [в'осна,] [в-л'осу]).

Е. Як показала проведена нами історико-наукова реконструкція, саме Харківська та Московська лінгвістичні школи зробили в 70-і рр. XIX ст. – 30-і рр. XX ст. найбільш вагомий внесок у розвиток порівняльно-історичного методу. На матеріалі багатьох мов плідно працювали вчені Казанської та Лейпцизької шкіл. Дані української й інших слов'янських мов успішно залучали до розгляду такі українські, білоруські та

російські лінгвісти, як П. О. Бузук, Й. В. Вовк-Леонович, М. М. Каринський, Є. Ф. Карський, А. Ю. Кримський, М. Я. Марр, К. Т. Німчинов, П. М. Селіщев, О. І. Соболевський, М. Ф. Сулима, Є. К. Тимченко, М. Фасмер та ін.

Ф. Українському фразеологізмові *Слуга двох панів* відповідає в російській мові *Слуга двух господ*.

Вправа 4

З'ясуйте, які прийоми та процедури порівняльно-історичного методу вжито в кожному конкретному випадку.

А. Під час порівняння слів різних германських мов з лексемами інших мов індоєвропейської сім'ї (давньогрецької, латини, санскриту, української тощо) виразно виявляються регулярні співвідношення, які можна сформулювати таким способом: 1) індоєвропейським глухим зімкненим *p, t, k* відповідають германські глухі фрикативні *f, þ, h*: лат. *plenus*, давньогр. *pleos* – гот. *fulls*, давньоангл. *full*; лат. *pater*, давньогр. *patér* – гот. *fadar*, давньоангл. *father*; лат. *tu*, укр. *ти* – гот. *þu*; лат. *tres*, укр. *три* – гот. *þreis*, давньоангл. *þreo*; лат. *canis* – гот. *hunds*, давньоангл. *hund*; лат. *cor, cordis* – гот. *hairto*, давньоангл. *heort*; 2) індоєвропейським дзвінким зімкненим *b, d, g* відповідають германські глухі *p, t, k*: укр. *болото*, лит. *balà* – давньоангл. *pōl*; лат. *decem*, укр. *десять* – гот. *taihun*, давньоангл. *tien*; лат. *ego* – нідерл. *ik*; 3) індоєвропейським дзвінким зімкненим придиховим *bh, dh, gh* відповідають германські дзвінки непридихові *b, d, g*: санскр. *bhrata*, укр. *брат* – гот. *broþar*, давньоангл. *broþor*; санскр. *vidhava*, укр. *вдова* – давньоангл. *widwe*; санскр. *lagh*, укр. *лягати* – давньоангл. *licgean*.

В. Давньоруські *гы, кы, хы* трансформувалися в *г'і, к'і, х'і* (пор. написання *секира, великий, небескімъ*) не на всьому мовному обширі східного слов'янства, а лише в тих діалектах, на основі яких пізніше склалися російська та білоруська мови.

С. Історію праслов'янської мови поділяють на три періоди: ранній (3–1 тис. до н. е.), середній (1 тис. до н. е. – 3–5 ст. н. е.), пізній (5–6 ст. н. е.),

Д. У ранній період історії праслов'янської мови відбулися глибокі перетворення у фонетиці: утрата придихових проривних приголосних, занепад лабіалізованих задньоязикових приголосних та зміна палатальних *g', k'* у *z, s*, виникнення нового приголосного *x* з придихового *kh*, а також із *s* після *i, u, r, k* тощо.

Е. В українській мові дієприслівники походять від коротких активних дієприкметників теперішнього й минулого часу. У давньоруській мові

були лише зародки цієї форми. Придієслівне вживання коротких активних дієприкметників вело до втрати узгодження з підметом і здатності змінюватися. В окремих закарпатських, північних і південно-східних говірках, а також у фольклорі використовується давня форма дієприкметників теперішнього часу на -а, -я (ходя, глядя, стоя та ін.).

Ф. Виникнення складносурядних речень в індоєвропейській, а потім у праслов'янській мові було пов'язане з потребою якомога чіткішого вираження семантико-синтаксичних відношень між предикативними одиницями як компонентами відповідних складних конструкцій. Конкретними показниками зв'язків у складносурядних реченнях виступали сполучники, що сформувалися на ґрунті займенників і прислівників. До таких сполучників належали і, а, іі, во, да та ін.

Г. Староукраїнські та старобілоруські пам'ятки зміну І на и нескладовий у сполученні тьlt засвідчують від XV ст.: повнейше, не вдовзе. Проте немає сумнівів, що вимова и нескладового була тут відома значно раніше, ще з XIII ст. Причина відносно пізньої фіксації полягала у відсутності в алфавіті літери на позначення и нескладового. З XVI ст. все частіше пишуть літеру в; у XVII ст. така орфографія стає звичайною: товста, стовб, довгии, мовчу, повно, жовта тощо.

Вправа 5

Перекладіть англійською мовою. Що в цьому тексті видається вам найбільш важливим?

За спостереженнями В. А. Глуценка, учені Харківської лінгвістичної школи усвідомлювали історизм і розвиток як провідні методологічні принципи. У теоретичному плані цю тезу обґрунтовував О. О. Потебня. Учений відзначав історичний характер процесу пізнання: «Усяке пізнання по суті історичне та має для нас значення лише у відношенні до майбутнього». Звідси теза про те, що кожна наука має підходити до досліджуваних об'єктів історично: «По суті історичні й такі науки, які не мають імені історії». «Наукою історичною» О. О. Потебня називав і лінгвістику. Він зазначав: «Оскільки мовознавство шляхом розширення кола спостережень намагається перейти в історію, у ньому правильним методом є метод історичний».

Слідом за І. І. Срезневським і Ф. І. Буслаєвим О. О. Потебнею було розвинуто думку про те, що в сучасній мові можна вбачати сукупність шарів, які мають різну хронологію. Учений писав: «Сучасна культура є результатом тривалих нашарувань. Те ж саме треба сказати й про мову». Звідси впливає завдання дослідника, сформульоване таким чином: «Необхідно

встановити пропорції, у яких на оберненій до нас поверхні мови змішані різнохарактерні явища, і виявити історичні нашарування в системі мови».

О. О. Потебня постулює поняття «синтаксису» і «етимології», що є взаємозалежними як студіювання сучасних мовних явищ і лінгвальних феноменів, розглядуваних у їх історії: «Буде перед нами речовинне або формальне значення слова, ми однаково а) або визначаємо його, що можливе лише з контексту, зі сполучення його з іншими – точка синтаксична; б) або відшукуємо шлях, яким мова дійшла до цього значення, – точка етимологічна».

Аналіз тверджень О. О. Потебні свідчить, що, з його погляду, мовознавство є історичною наукою як в «етимологічних», так і в «синтаксичних» дослідженнях.

Вправа 6

Перекладіть англійською мовою. Що в цьому тексті видається вам найбільш цікавим?

У 70-і роки XIX ст. – 20-і роки XX ст. розгорталася діяльність учених Лейпцизької лінгвістичної школи (молодограматиків). Теоретична розробка молодогограматиками принципів порівняльно-історичного дослідження, насамперед принципу історизму, є важливою складовою їх творчої спадщини.

Існує широке та вузьке тлумачення поняття «молодограматизму». Термін *молодограматизм* ми вживаємо у вузькому сенсі, називаючи молодогограматиками лише вчених Лейпцизької лінгвістичної школи. Щодо Казанської та Московської лінгвістичних шкіл, то вчені цих шкіл, якщо порівняти їх з молодогограматиками, інтерпретували мовні явища досить специфічно; вони випереджали лінгвістів Лейпцизької школи у висвітленні саме методологічних питань. Тому з діяльністю Казанської та Московської шкіл пов'язують якісно новий етап мовознавчої науки.

У філософії мови молодогограматиків історизм був осмислений як провідний науковий принцип.

Як відзначав Г. Пауль, мовні процеси відрізняються від інших відносною простотою та мимовільністю. На відміну від художньої творчості, «факти мови народжуються в цілому без свідомого наміру». Тому зміни в мові можуть бути лише дуже незначними, поступовими й повільними. Повільність змін у мові Г. Пауль пояснює також впливом спілкування: щоб успішно виконувати комунікативну функцію, мова має бути відносно сталою.

Відповідно до філософії мови, прийнятої молодогограматиками, розвиток мови йде через індивідуально-психологічне або колективно-психологічне відхилення, що реалізується в матеріальній, звуковій сфері. У цих умовах саморух мови треба шукати в матеріалі мови – у звуках. Звуки мови під впливом загальних або часткових умов вимови схильні змінюватися. Ці зміни спричиняються до зрушень у системі. Ось чому в молодогограматиків чітко розрізняються поняття «звукових відповідностей» як зіставлення того самого звука в різних системах і звукових законів як простої або складної трансформації того самого звука в межах генетично однієї й тієї ж системи. Це розрізнення носить принциповий характер.

Г. Пауль закликав твердо дотримуватися правила, що звукові зміни є неминучими й впливають із самої природи мови.

Цілком логічно, що, підкресливши внутрішньомовний характер змін у мові, Г. Пауль далі відзначає: «Необхідно також відмовитися від уявлення, начебто значні зміни завжди неодмінно викликаються глибокими переворотами в життєвих умовах даного народу». На доказ своєї тези Г. Пауль посилається на істотні зміни, що відбулися в багатьох південнонімецьких діалектах починаючи з останніх століть середньовіччя. Ці зміни мали місце в мовленні найбільш осілих і найбільш консервативних шарів населення. З іншого боку, відносна замкнутість невеликих груп населення сприяє звуковим змінам саме через відсутність впливу більш широкого спілкування, що стримує більшість мовних змін.

Г. Пауль убачав важливими внутрішні фактори мовного розвитку, водночас він відзначав безперечний зв'язок мовних змін із змінами в житті народу, з особливостями спілкування мовців.

Вправа 7

Перекладіть англійською мовою. Що в цьому тексті може взяти на озброєння вчитель англійської мови?

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ МЕТОД У КУРСІ «ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО»

Порівняльно-історичний метод відіграє важливу роль у мовознавстві. Однак як навчальний предмет у вищій школі він, на нашу думку, досліджений недостатньо.

Як відомо, порівняльно-історичний метод і порівняльно-історичне мовознавство (компаративістика) виникли в першій чверті ХІХ

століття у працях Ф. Боппа, Я. Грімма, Р. Раска, О. Востокова. Упродовж ХІХ століття та першої чверті ХХ століття цей метод посідав провідне місце у світовому мовознавстві. У цей період компаративістика досягла вражаючих результатів у вивченні історії споріднених мов.

Одним із яскравих показників ефективності порівняльно-історичних досліджень стало дешифрування та реконструкція мертвих мов. Йдеться про хето-лувійські, тохарські та палеобалканські мови в індоєвропеїстиці.

Тому важливо, щоб студенти засвоїли основні постулати компаративістики та набули глибоких методологічних знань.

Необхідно дати студентам чітке визначення порівняльно-історичного методу, окреслити його структуру, а також показати як його сильні сторони, так і притаманні йому обмеження.

Серед мовознавців добре відоме таке визначення порівняльно-історичного методу: порівняльно-історичний метод — це «система науково-дослідних прийомів, що використовуються при вивченні споріднених мов з метою відтворення історичного минулого цих мов і виявлення закономірностей їх розвитку, починаючи від прамови».

Однак це визначення є водночас і надто вузьким, і надто широким. Воно є надто вузьким, якщо розглядати його з погляду структури методу, оскільки ототожнює метод із прийомами. Водночас воно є надто широким у характеристиці прийомів порівняльно-історичного методу: у запропонованому тлумаченні до нього зараховуються будь-які прийоми, що використовуються в історико-лінгвістичних дослідженнях. Такий підхід не є прийнятним.

За допомогою порівняльно-історичного методу компаративісти виявляють закони, які керували розвитком споріднених мов у минулому, простежують еволюцію цих мов на основі їх спільного походження від прамови. Ця прамова реконструюється та гіпотетично відтворюється вченими.

Ми схарактеризували структуру порівняльно-історичного методу в контексті широкого тлумачення лінгвістичного методу як гетерогенного феномена. У структурі лінгвістичного методу ми виокремлюємо три різні компоненти: онтологічний, телеологічний і операційний.

Онтологічний компонент порівняльно-історичного методу охоплює певні принципи й підходи. Провідним принципом, який фактично зумовив виникнення порівняльно-історичного мовознавства, є принцип історизму.

Однак це не єдиний принцип у структурі порівняльно-історичного методу. Наша історико-наукова реконструкція показує, що праці в руслі порівняльно-історичної традиції також орієнтуються на принципи причиновості, системності та загального зв'язку явищ.

Телеологічний компонент лінгвістичного методу включає мету дослідження. Вона тлумачиться у фактичному та методологічному аспектах. По-перше, це відтворення моделей прамовних станів сімей і груп споріднених мов, їх подальшого розвитку та розпаду на самостійні мови, а також створення порівняльно-історичних описів (граматик і словників) споріднених мов (Володимир Нерознак). Ця мета реалізується в таких завданнях:

1. встановлення генетичної спорідненості певних мов на основі постулату про їх походження від прамови;
2. пояснення причин і умов розпаду прамови та виникнення самостійних мов;
3. виявлення закономірностей еволюції споріднених мов, визначення вторинних конвергенцій і дивергенцій між ними.

По-друге, мету порівняльно-історичного дослідження можна трактувати як розкриття історичних, причинних і системних зв'язків мовних фактів, тобто як реалізацію принципу загального зв'язку явищ на конкретному історико-лінгвістичному матеріалі (Володимир Глуценко).

Операційний компонент складається з певних прийомів і процедур (за Георгієм Климовим):

1. генетичне ототожнення мовних фактів;
2. лінгвістична реконструкція архетипу та фонетичного закону;
3. хронологізація й локалізація мовних явищ та їх системно пов'язаних сукупностей.

Розглядаючи генезис та еволюцію порівняльно-історичного методу, лінгвісти виокремлюють три етапи його історії. Щодо першого етапу (1820-і – 1860-і роки), доречно говорити про виникнення та становлення порівняльно-історичного методу. Зміст другого (класичного) етапу (1870-і – 1930-і роки) становлять розвиток порівняльно-історичного методу та систематизація порівняльно-історичного матеріалу. Третій етап (1940-і – 2020-і роки) характеризується вивченням нових мов, залученням нововиявлених давніх рукописів (а з появою друкарства — і друкованих пам'яток), а також застосуванням нових методів дослідження, які доповнюють порівняльно-історичний метод.

Упродовж XIX століття та на початку XX століття порівняльно-історичний метод був провідним методом у мовознавстві. Він залишається актуальним і сьогодні.

Для істемного засвоєння матеріалу студентам пропонується низка вправ, пов'язаних із прийомами генетичного ототожнення мовних фактів, хронологізацією й локалізацією мовних явищ та їх системно пов'язаних сукупностей, а також із процедурою лінгвістичної реконструкції.

Отже, вивчення порівняльно-історичного методу в межах курсу «Загальне мовознавство» сприяє підвищенню якості загальнотеоретичної підготовки магістрів, формуючи в них правильне розуміння мови як динамічного явища. Це є розвитком традицій викладання цього курсу в Україні та за кордоном.

Вправа 8

Перекладіть англійською мовою. Що в цьому тексті може взяти на озброєння вчитель англійської мови?

ПРАМОВА ЯК РЕАЛЬНІСТЬ І ЯК РЕКОНСТРУКТ

Чи дійсно прामова як така є реальною мовною системою, або її слід розглядати як лише реконструкт?

Більшість молодогограматиків слідом за А. Шлейхером трактувала прамову як реальну мовну систему. Саме такою була позиція А. Лескіна, Г. Остгофа, Г. Пауля.

Такий підхід у цілому не викликав заперечення в А. Ю. Кримського, який визнавав наявність у минулому прасхіднослов'янської мови як реальної одиниці (більш ранні періоди «передісторії» української мови Кримського не цікавили).

Цьому протистояла протилежна позиція Б. Дельбрюка, який, працюючи на індоєвропейському мовному матеріалі, сприймав прамову як лише реконструкт.

Для Я. Бодуена де Куртене (він також мав справу переважно з індоєвропейськими мовами) прамови є «фікціями, яким ніколи не відповідало жодної реальності», «науковими абстракціями»; прамови «не є комплексами дійсних явищ». Таке трактування прамови зближувало позицію Бодуена де Куртене з поглядами Дельбрюка.

Науковою фікцією вважав прамову як таку і праіндоєвропейську мову зокрема М. Я. Марр [357: 185].

Як лише реконструкт розглядав прамову і, зокрема, праслов'янську мову С. Й. Смаль-Стоцький.

Радикальних поглядів на історію слов'янських мов дотримувався Є. К. Тимченко. На його думку, слід говорити не про праслов'янську мову, а про праслов'янський мовний обшир, про праслов'янську добу певних мовних явищ. Тимченко відзначав, що «так звана праслов'янська мова — це ніщо інше, як наша побудова, науковий апарат, що об'єднує тільки сукупність спільних слов'янських рис». Цей апарат, з погляду вченого, «потрібний тільки як вихідна точка в розгляданні пізнішої мовної еволюції».

Чи має поняття прамови методологічну цінність? Чи взагалі можна реконструювати прамову? Як слід трактувати реконструкцію прамови: у буквальному сенсі чи з усвідомленням певної умовності реконструкції?

Методологічну цінність поняття прамови та можливість і важливість її реконструкції визнавали Б. Дельбрюк, К. Бругман, Я. Бодуен де Куртене,

П. Фортунатов, О. Шахматов, М. Трубецький, А. Кримський, М. Сулима, П. Бузук, К. Німчинов та ін.

Особливу позицію посів С. Смаль-Стоцький. З одного боку, він визнавав доцільність поняття прамови та припускав існування в минулому праїндоевропейської та праслов'янської мов: «Це правда, що при розгляді взаємин споріднення виринає поняття прамови, праспільності, і ми говоримо про мову праслов'янську, праїндоевропейську і т. п. Ці поняття є остаточними вимогами науки, без яких вона обійтися не може». З іншого боку, Смаль-Стоцький вважав, що «зреституїрувати праслов'янську мову не можна, і це не є ані предметом, ані завданням науки». З погляду дослідника, «сукупність усіх узгоджень в звуках, формах, словотворі і складі дасть нам загальний перегляд всього спільного в слов'янських мовах, і тим мусимо вдовольнитися».

Для більшості молодогограматиків, як і для Шлейхера, було характерним трактування прамовної реконструкції як відтворення мовних фактів минулого в буквальному тлумаченні. Саме таким був підхід А. Лескіна, Г. Остгофа, Г. Пауля.

«Лінію» Шлейхера наслідували й учені Московської школи: прамови в їхніх реконструкціях постають як цілком реальні одиниці. Тут слід говорити про надмірність реконструкції, що полягає у відтворенні різноманітних відтінків звуків.

Другу тенденцію значною мірою втілював Й. Шмідт, а слідом за ним — і Б. Дельбрюк.

Загальновідомо, що починаючи з другої половини ХІХ ст. філософія мови Шлейхера з її ідеалізацією прамови вже не відповідала тим завданням, які ставила перед мовознавством суспільна мовна практика.

Тому закономірно, що поряд з теорією «родовідного дерева» Шлейхера виникла інша теорія, яку звичайно називають «хвильовою» й пов'язують з іменами Й. Шмідта й Г. Шухардта. Одним з важливих висновків Шмідта, що впливає із запропонованого ним образу хвилі для моделювання історії індоевропейських мов, стало заперечення праїндоевропейської мови як реальної мовної системи. З погляду Шмідта, праїндоевропейська мова є лише «науковою фікцією». Проаналізувавши матеріал індоевропейських мов різних груп, Шмідт дійшов висновку, що будь-яка реституїрована форма не може розглядатися як елемент індоевропейської мови-основи; вона є мовним фактом, що має певну територіальну обмеженість усередині індоевропейського мовного континууму. Зрозуміло, що цю тезу пізніше було поширено й на мови інших сімей.

Ідею Шмідта підтримав Дельбрюк. Він підійшов до проблеми реконструкції архетипів не прямолінійно, а з розумінням надзвичайної складності цієї проблеми. Дельбрюк сприймав архетипи й фонетичні закони реконструйованих прамов як фікції, наукові абстракції, видобуті дедуктивним шляхом.

Як відзначав О. С. Мельничук, саме Дельбрюк першим усебічно обґрунтував «агностичну» позицію. Дельбрюк підкреслював, що архетипи є лише «вираженням у формулах змінюваних поглядів учених на обсяг і характер мовного матеріалу, який окремі мови успадкували від спільної мови»; з погляду Дельбрюка, «праформи не дають нам ніякого нового матеріалу, вони свідчать тільки про результати здійсненого нами аналізу того, що є в окремих мовах». Дельбрюк зауважував, що різні фонемні у складі реконструйованої морфеми можуть належати різним хронологічним зрізам прамови, а окремі паралельні форми могли виникнути у споріднених мовах після розпаду прамови.

На думку Дельбрюка та Бругмана, а також учених Казанської школи, можна говорити лише про реконструкцію окремих елементів прамови, а не прамови в цілому. Зокрема, нездійсненим завданням є реконструкція праіндоєвропейської мови як мови, якою колись дійсно користувалися давні індоєвропейці. Водночас реконструкція архетипів і фонетичних законів посідає чільне місце в студіях цих мовознавців.

Значним внеском у теорію лінгвістичної реконструкції стала теза П. Бузука і К. Німчинова про те, що до прамови слід іти «методом ізоглос» (тобто з використанням даних лінгвістичної географії), а не навпаки. Прамова має бути реконструйована тільки після тривалого й детального дослідження певної сім'ї (групи, підгрупи) мов за допомогою порівняльно-історичного методу з виділенням ізоглос мовних явищ. Тільки після цього лінгвісти зможуть спроектувати певну сітку ізоглос в один історичний пункт — прамову.

Вправа 9

Перекладіть англійською мовою. Використайте ключові слова: Tocharian A and Tocharian B, Proto-Indo-European language, Centum and Satem groups. Що в цьому тексті видається вам найбільш цікавим і важливим?

ТОХАРСЬКІ МОВИ. Частина 1

У кінці XIX – на початку XX ст. об'єктом дослідження лінгвістів стають деякі давні «мертві» індоєвропейські мови – хеттська (Б. Грозний) і тохарські А і В (Е. Зіг, В. Зіглінг, А. Мее та ін.).

Тохарські мови було кваліфіковано як дуже архаїчні. Дослідники встановили, що обидві мови відносяться до групи centum. Це в певний спосіб підставило під сумнів поділ індоєвропейських мов на групи centum і satem. У зв'язку з цим виникло припущення, що, оскільки тохарські мови мають мало спільних рис із індійськими й іранськими (східними індоєвропейськими) і при цьому багато в чому подібні західним індоєвропейським мовам (насамперед кельтським і германським), вони рано відділилися від інших індоєвропейських мов.

Тохарська писемність – основне й чи не єдине джерело відомостей про тохарські мови. Лінгвісти реконструюють пратохарську мову, яка постає як прामова по відношенню до тохарської А й тохарської В. Цю реконструкцію було здійснено на підставі аналізу саме писемно зафіксованих тохарської А і В. При цьому матеріал інших індоєвропейських мов залучається переважно для усунення неоднозначностей. На особливу увагу заслуговують фонетичні процеси, які відокремили пратохарську мову від праіндоєвропейської. Важливо прослідкувати еволюцію фонологічних систем обох тохарських мов від пратохарського стану до того, який засвідчений в рукописах і написах.

Терміном *тохарські* позначаються дві близькоспоріднені мертві мови: *східнотохарська*, або *тохарська А*, і *західнотохарська*, або *тохарська В*. Термін *тохарський* увів у лінгвістику Ф. В. К. Мюллер (1907), який узяв цю назву з колофону до уйгурського перекладу санскритського тексту «Maitreyasamiti».

Самоназвою носіїв тохарської А, за припущенням Е. Зіга й В. Зіглінга [Sieg, Siegling 1918, S. 560], є слово *arsi* (етимологія цього слова залишається невідомою). Щодо тохарської В, то, згідно з самоназвою носіїв цієї мови, її треба було б називати *кучанською*.

Вправа 10

Перекладіть англійською мовою. Що в цьому тексті видається вам найбільш цікавим і важливим?

ТОХАРСЬКІ МОВИ. Частина 2

Микола Федорович Петровський (1837–1908), дипломат, історик і археолог, зібрав чимало цінних матеріалів, пов'язаних із Середньою Азією, і серед них тексти на пальмовому листі, папері й дерев'яних табличках письмом брахмі. Сходознавець Сергій Федорович Ольденбург (1863–1934) у 1892 р. помістив фото тексту (один аркуш), написаний невідомою на той час мовою. Через рік у «Журналі Азійського товариства Бенгалії» Р.

Хьорнле опублікував транскрипцію цього тексту й коментар до нього [Hoernle 1893, S. 39]. 1900 року цей самий фрагмент із колекції М. Ф. Петровського опублікував Е. Лейман у «Записках Петербурзької академії наук» [Leumann 1900, с. 37]. Проте ці дослідники не змогли перекласти тексти; не зуміли вони й визначити, якою мовою написані ці фрагменти.

Наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. значна кількість рукописів цією мовою з'явилася в Західній Європі. Німецькі дослідники археолог Альберт фон Ле Кок (1860–1930) і мовознавець Фрідріх Вільгельм Карл Мюллер (1863–1930) висунули гіпотезу про індоєвропейський характер загадкової мови (у той час йшлося про одну мову, а не про дві, як пізніше).

Їхні співвітчизники лінгвісти Еміль Зіг (1866–1951) і Вільгельм Зіглінг (1880–1946) підтвердили цю гіпотезу у славнозвісній статті «Tocharisch, die Sprache der Indoskythen» [Sieg, Siegling 1908]. Вони назвали нововідкриту мертву мову тохарською, склали її граматику й виділили два діалекти – А (східний) і В (західний). У 1921 р. Зіг і Зіглінг видали збірник тохарських А текстів [Sieg, Siegling 1921], а через 10 років разом з В. Шульце – описову граматику тохарської А [Sieg, Siegling, Schulze 1931].

Пізніші дослідники дійшли висновку про доцільність інтерпретувати А (східний) і В (західний) «діалекти» як окремі мови – тохарську А й тохарську В, хоча й підкреслювали умовність терміна тохарський по відношенню до цих мов.

У 1949 і 1953 рр. Е. Зіг і В. Зіглінг видали частину тохарських текстів. В. Краузе підготував у 1952 р. першу частину граматики тохарської В («Westtocharische Grammatik»). 1960 став роком публікації граматики тохарської А й тохарської В («Tocharisches Elementarbuch»); авторами цієї праці стали В. Краузе і його співвітчизник В. Томас. Наступним кроком стало тритомне видання морфології та лексикології цих мов у контексті інших індоєвропейських бельгійця Алберта Йориса ван Віндекенса. 1988 року американський лінгвіст Дуглас Квентин Адамс видав монографію з історичної фонології й морфології («Tocharian historical phonology and morphology»). У 2000 р. вийшла друком книга Світлани Анатоліївни Бурлак «Історична фонетика тохарських мов». З лексикографічних праць можна виділити словник Д. К. Адамса. Багато хто з індоєвропейців звертався до тохарських етимологій. Численні етимологічні дослідження належать А. Й. ван Віндекенсу. Вони були узагальнені в етимологічному словнику бельгійського мовознавця (1976).

Свій внесок в дослідження цих мов зробили також А. Меє, С. Леві, Ж. Філіоза, В. Куврьор, Г. Педерсен, Дж. Лейн, В. Вінтер, Дж. Бонфанте та інші вчені.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

1. Агатангел Кримський як філолог.
2. Фердинанд де Соссюр: синхронія і діахронія.
3. Август Шлейхер та індоєвропейістика.
4. Франц Бопп і компаративістика.
5. Перші компаративісти: Расмус Раск.
6. У витоків порівняльно-історичного методу: Якоб Грімм.
7. Антропоцентрична парадигма і функціоналізм.
8. Проблема взаємозв'язку мови і мислення в студіях Олександра Потебні.
9. Принцип лінгвістичної відносності.
10. Розвиток ідей Вільгельма фон Гумбольдта в студіях Лео Вайсгербера.
11. Проблема моногенезу в працях Олександра Мельничука.
12. Григорій Півторак і сучасна славістика.
13. Готська мова як об'єкт вивчення.
14. Тохарські мови в колі індоєвропейських мов.
15. Англійська мова: шлях від синтетизму до аналітизму.
16. Мова африкаанс на лінгвістичній карті світу.
17. Теоретичні проблеми дослідження субстрату в студіях Ореста Ткаченка.
18. Венетська мова: дослідження ХХ – початку ХХІ ст.
19. Палеобалканські мови: лінгвістично-історіографічний аспект.
20. Внутрішнє мовлення й мислення.
21. Історія англійського синтаксису в студіях І. Буніятової.
22. Олександр Огуй як германіст
23. Бедржих Грозний і його внесок у хетологію.
24. Структуральні школи.
25. Роман Якобсон та історична фонологія.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Відкриття європейцями санскриту. Роль санскриту, давньогрецької мови, латини у виникненні порівняльно-історичного методу й компаративістики.
2. Дослідження готської мови, інших «мертвих» германських мов і становлення германістики.
3. «Мертві» балтійські, кельтські, хето-лувійські (анатолійські), тохарські, палеобалканські мови. Венетська мова.
4. Суперечності в трактуванні лінгвістичного методу.
5. Науковий метод як гомогенний феномен.
6. Науковий метод як гетерогенний феномен.
7. Загальна характеристика Празької лінгвістичної школи.
8. Проблема мовних союзів у студіях учених Празької школи.
9. Проблема культури мови в інтерпретації лінгвістів Празької школи.
10. Загальна характеристика американського мовознавства ХХ ст.
11. Глосематика як теорія.
12. Теорія мовних кодів Безіла Бернстайна.
13. Проблема співвідношення мови і мислення.
14. Європейське неогумбольдтіанство.
15. Американське неогумбольдтіанство. Етнолінгвістика.
16. Роль мови в процесі пізнання.
17. Когнітивна лінгвістика.
18. Знаковий характер мовної системи.
19. Загальна характеристика соціолінгвістики.
20. Функції мови в суспільстві.
21. Форми впливу суспільства на мову.
22. Суспільний характер мовної норми і форми її реалізації.
23. Соціальні спільності людей і соціальні типи мов.
24. Інтерлінгвістика.
25. Історія вивчення проблеми мови і мовлення.
26. Сучасні уявлення про співвідношення мови і мовлення.
27. Мова як система, норма і мовленнєва діяльність.
28. Сутність лінгвогенетичних методів.
29. Загальна характеристика порівняльно-історичного методу.
30. Операційний, телеологічний і онтологічний компоненти порівняльно-історичного методу.
31. Загальна характеристика історичного методу.

32. Операційний компонент історичного методу (методика внутрішньої реконструкції та «філологічний метод»).
33. Актуалістичний метод як метод праць з лінгвістичної історіографії.
34. Структура актуалістичного методу.
35. Попередники компаративістики.
36. Основоположники порівняльно-історичного методу.
37. Українська й російська компаративістика 20-х – 60-х рр. XIX ст.
38. Загальна характеристика Харківської лінгвістичної школи.
39. Вивчення взаємозв'язку мови і мислення в працях О. О. Потебні.
40. Історико-фонетичні дослідження вчених Харківської лінгвістичної школи.
41. Вивчення діалектів східнослов'янських мов у працях представників Харківської лінгвістичної школи.
42. Граматичні дослідження учених Харківської лінгвістичної школи.
43. Загальна характеристика молодогограматизму.
44. Досягнення й вади молодогограматизму.

ПІДСУМКОВІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Відкриття європейцями санскриту. Роль санскриту, давньогрецької мови, латини у виникненні порівняльно-історичного методу й компаративістики.
2. Дослідження готської мови, інших «мертвих» германських мов і становлення германістики.
3. «Мертві» балтійські, кельтські, хето-лувійські (анатолійські), тохарські, палеобалканські мови. Венетська мова.

1. Відкриття європейцями санскриту мало велике значення для порівняльно-історичного мовознавства, оскільки

а) санскрит дає можливість вивчати мову, літературу та їх взаємозв'язок у культурному контексті;

б) санскрит став основою наук про мову, літературу, фольклор, про закономірності їх функціонування й історичного розвитку;

в) знання санскриту сприяє вивченню духовної культури індійців шляхом мовного й лінгвостилістичного аналізу писемних текстів;

г) дослідники побачили генетичну близькість санскриту, давньогрецької й готської мов, латини, що сприяло формуванню вчення про прамову і про історичний розвиток споріднених мов.

2. Дослідження готської мови, інших «мертвих» германських мов спричинилося передусім до

а) спеціальних коментарів у текстах;

б) виявленню відмінностей у давніх алфавітах;

в) формування компаративістики, індоєвропеїстики й германістики;

г) усебічної характеристики давніх писемних текстів.

3. Палеобалканські мови — це

а) генетична спільність;

б) ареальна спільність;

в) типологічна спільність;

г) термін, що характеризується невизначеністю.

4. Давньогрецька філологія мала на меті

- а) вивчення та збереження класичних текстів давньогрецької літератури;
- б) поширення християнства в античному світі;
- в) розробку філософських теорій;
- г) тлумачення античних творів (поем Гомера та ін.) як певну відповідність пізнавальній рефлексії над мисленням і мовленням.

5. Найвищої зрілості давньогрецька теорія літератури досягла

- а) у вченні Сократа;
- б) у поетиці Арістотеля;
- в) у філософії Платона;
- г) у вченні Піфагора.

6. Основною соціальною функцією мови є

- а) когнітивна функція;
- б) емоційна функція;
- в) комунікативна функція;
- г) метамовна функція.

7. Мову й мовлення першим чітко розмежував

- а) Ансельм Кентерберійський;
- б) Діодор Сицилійський;
- в) Г. Пауль;
- г) Ф. де Соссюр.

8. Поняття синхронії та діахронії було введено

- а) Ф. Боппом;
- б) А. Шлейхером;
- в) Ф. де Соссюром;
- г) О. Потебнею.

9. У сучасній систематиці прийнято такі ознаки систем, як

- а) потенційна подільність елементів системи;
- б) можливість розчленовування системи на низку підсистем;
- в) відносна неподільність елементів системи, ієрархічність системи, структурність системи;
- г) протиставленість системи впорядкованій множинності.

10. Гомогенні системи

- а) складаються з неоднорідних елементів;
- б) складаються з однорідних елементів;
- в) наявні в аналітичних мовах;
- г) наявні в синтетичних мовах.

11. Атрибутами мовної системи є

- а) слово, словосполучення й речення;
- б) структура й субстанція;
- в) структура, субстанція й функція;
- г) структура й функція.

12. Актуалістичний метод — це

- а) науковий принцип у геології, за яким сучасні природні процеси (ерозія, вулканізм, осадоутворення тощо) використовуються для пояснення подій минулого.;
- б) спосіб перекладу текстів, що базується на актуальних словниках і сучасних мовних нормах;
- в) науковий метод, у межах якого сучасні знання використовуються для вивчення минулого та передбачення майбутнього;
- г) методика викладання мов, яка орієнтується на актуальні теми й сучасні комунікативні ситуації.

13. Ідею мовної спорідненості висунув

- а) Махмуд аль-Кашгарі;
- б) Г. Постеллус;
- г) В. Джоунз;
- д) Ф. Бопп.

14. Лексика – це

- а) семасіологічна характеристика слів;
- б) сукупність лексичних значень слів;
- в) семантичний зв'язок слів;
- г) словниковий склад мови.

15. У якому словнику можна знайти відомості про значення й походження запозичених слів?

- а) іншомовних слів;

- б) орфографічному;
- в) енциклопедичному;
- г) перекладному.

16. У яких словниках пояснюється значення й походження стійких сполучень слів?

- а) фразеологічних;
- б) історичних;
- в) орфографічних;
- г) орфоепічних.

17. У поетичному слові О. О. Потебня виокремлював

- а) звучання і значення;
- б) план вираження і план змісту;
- в) зовнішню і внутрішню форму;
- г) зовнішню форму (звучання), семантику (значення) і внутрішню форму (образ).

18. Як називається значення, що становить предметно-речовий зміст слова?

- а) фонетичне;
- б) граматичне;
- в) морфологічне;
- г) лексичне.

19. Як називаються стійкі сполучення слів?

- а) фразеологізмами;
- б) лексемами;
- в) ідіомами;
- г) словосполученнями.

20. Який словник пояснює лексичне значення слів?

- а) історичний;
- б) орфоепічний;
- в) енциклопедичний;
- г) тлумачний.

21. Як називається розділ мовознавчої науки, що вивчає лексичне значення слова?

- а) фразеологія;
- б) етимологія;
- в) лексикологія;
- г) діалектологія.

22. Наслідування звуків апаратом мовлення належить до

- а) вигукової гіпотези;
- б) трудової гіпотези;
- в) гіпотези трудових викриків (вигуків);
- г) звуконаслідувальної гіпотези.

23. Теза про те, що між почуттями й емоціями людини та звуками є певний прямий зв'язок, розроблялася в межах

- а) логосичної гіпотези;
- б) гіпотези трудових викриків (вигуків);
- в) звуконаслідувальної гіпотези;
- г) звукосимволічної гіпотези.

24. Вигукову гіпотезу підтримував

- а) Ж.-Ж. Руссо;
- б) Г. Гегель;
- в) Ф. Шеллінг;
- г) Й. Г. Гердер.

25. Твердження про те, що мова зароджується як інстинктивні рухи, джерело яких лежить в уявленнях, афектах та індивідуальній свідомості людини, розробляли прихильники

- а) гіпотези жестів;
- б) звуконаслідувальної гіпотези;
- в) звукосимволічної гіпотези;
- г) трудової гіпотези.

26. Основоположником гіпотези соціального договору вважають

- а) Ансельма Кентерберійського;
- б) Ж.-Ж. Руссо;
- в) Діодора Сицилійського;
- г) Л. Нуаре.

27. У працях Л. Нуаре і К. Бюхера викладено
- а) логосичну гіпотезу;
 - б) вигукову гіпотезу;
 - в) гіпотезу трудових викриків (вигуків);
 - г) звуконаслідувальну гіпотезу.
28. Принцип загального зв'язку явищ першим сформулював
- а) Й. Г. Гердер;
 - б) Ф. Шеллінг;
 - в) Г. Гегель;
 - г) Я. Грімм.
29. Теорію двох періодів мовного розвитку висунув
- а) Ф. Бопп;
 - б) Ж.-Ж. Руссо;
 - в) Г. Гегель;
 - г) Ф. Шеллінг.
30. З принциповою критикою теорії двох періодів мовного розвитку виступив
- а) А. Шлейхер;
 - б) О. Потебня;
 - в) Г. Пауль;
 - г) Ф. де Соссюр.
31. У мовах з'являються нові слова тому, що
- а) носії однієї мови контактують з носіями іншої;
 - б) постійно відбувається оновлення лексики, нові назви змінюють старі;
 - в) вони потрібні для позначення нових реалій, для вираження нових понять науки, техніки, виробництва;
 - г) носії мови вигадують нові слова, які потім лінгвісти фіксують у словниках.
32. Дивергенція – це
- а) поширення одного панівного діалекту на певній території;
 - б) зближення та злиття двох чи більше мов;
 - в) процес розпаду, розщеплення прамов, фонем, граматичних форм тощо;

г) відхилення від загальноприйнятих норм слововживання серед носіїв мов/діалектів, що межують.

33. Зближення (злиття) двох чи більше мов – це

- а) конвергенція;
- б) перстрат;
- в) суперстрат;
- г) адстрат.

34. Субстрат – це

- а) сліди зниклої мови прибульців, які засвоїли мову місцевого населення;
- б) сліди зниклої місцевої мови в мові прибульців;
- в) ознаки мовної системи, що виявляють тривалий вплив однієї мови на іншу в процесі контактування різних народів; прошарок між двома самостійними мовами;
- г) запозичення в царині синтаксису.

35. Перстрат – це

- а) запозичення в царині морфології;
- б) вплив однієї мови на кілька інших у царині духовної культури, техніки й науки;
- в) явище часткового змішування лексики різних мов;
- г) спільні елементи різних мов у царині фонології.

36. Термін *перстрат* запровадив

- а) К. Бругман;
- б) М. Дж. Бартолі;
- в) С. Семчинський;
- г) В. Георгієв.

37. Найбільш змінюваною мовною підсистемою є

- а) фразеологія;
- б) лексика;
- в) фонологія;
- г) синтаксис.

38. Серед застарілих слів виділяють

- а) історизми та архаїзми;
- б) неологізми та okazіоналізми;
- в) фразеологізми та афоризми;
- г) синоніми й антоніми.

39. Індивідуально-авторські неологізми називають

- а) лексемами;
- б) okazіоналізмами;
- в) архаїзмами;
- г) історизмами.

40. Розвиток фонологічної системи полягає в

- а) зміні норм вимови;
- б) зміні звукових одиниць мови;
- в) зміні співвідношення звуків і фонем;
- г) зміні фонемного складу мови (у наборі фонем і в системі диференційних ознак), у зміні дистрибуції фонем, у характері складу й наголосу.

41. Граматика є

- а) найбільш змінюваною підсистемою мови;
- б) найбільш стійкою підсистемою мови;
- в) підсистемою мови, що досить часто запозичує граматичні категорії з інших мов;
- г) підсистемою мови, яка нерідко змінюється під впливом інших мов.

42. Панівним у дослідженнях мовознавців початку XIX ст. стає принцип

- а) системності;
- б) історизму;
- в) причиновості;
- г) загального зв'язку явищ.

43. Діалектологія дає лінгвістові:

- а) матеріал для історії мови;
- б) матеріал для мовного розвитку людства;
- в) матеріал для поширення мови;
- г) матеріал для зближення мов.

44. До основних форм спільностей людей не відноситься

- а) етнічна група;
- б) нація;
- в) народність;
- г) інтелігенція.

45. Наявність у ролі літературної мови «мертвої» (зазвичай чужої) мови, закріпленої писемністю, є характерною особливістю

- а) національних мов;
- б) мов народностей;
- в) племінних мов;
- г) мов з давньою писемною традицією.

46. До зон індоєвропейських мов у першій половині кам'яної доби не входила

- а) північна зона;
- б) південна зона;
- в) центральна зона;
- г) східна зона.

47. Англійська, німецька, іспанська, українська мова відносяться до

- а) мов індоєвропейської сім'ї;
- б) мов кавказької сім'ї;
- в) мов афразійської сім'ї;
- г) мов фінно-угорської сім'ї.

48. Постпозитивний артикль характерний для мов

- а) Мезоамериканського мовного союзу;
- б) Балканського мовного союзу;
- в) Кавказького мовного союзу;
- г) Центральноазійського мовного союзу.

49. Уперше форма майбутнього часу за допомогою допоміжного дієслова або частки зі значенням наміру або бажання виникла

- а) у грецькій мові;
- б) у латинській мові;
- в) у старослов'янській мові;

г) у галльській мові.

50. Англійська мова виникла на основі

- а) галльської мови;
- б) англо-фризьких говорів;
- в) латинської мови;
- г) німецької мови.

51. У слов'ян роль наддіалектної мови починаючи з ІХ ст. виконувала

- а) праслов'янська мова;
- б) балто-слов'янська мова;
- в) латинська мова;
- г) старослов'янська мова.

52. Соціальні діалекти вживаються як

- а) засіб спілкування між людьми, пов'язаними тісною соціальною або професійною діяльністю;
- б) засіб спілкування молоді;
- в) засіб спілкування мас-медіа;
- г) засіб офіційного спілкування.

53. «Блатна музика» – це

- а) професійний жаргон;
- б) аргі злочинних груп;
- в) молодіжний сленг;
- г) військовий жаргон.

54. На кінець ХІХ ст. арготизми

- а) широко проникають у розмовну мову всіх шарів західноєвропейського суспільства;
- б) були поширені серед злодіїв та декласованих елементів;
- в) використовувалися представниками бродячих промислів;
- г) уживалися учнівською молоддю.

55. На думку Л. Ставицької, для бурсацьких субмов найточнішим є термін

- а) кент;
- б) жаргон;
- в) сленг;

г) арго.

56. Rotwelsch – це

- а) арго німецького студентства;
- б) злодійська мова Німеччини;
- в) арго бродячих торговців;
- г) таємна мова підмайстрів-мандрівників.

57. У Німеччині у ХІХ ст. превалював

- а) молодіжний жаргон;
- б) професійне арго;
- в) злодійський жаргон;
- г) кент.

58. Буршеська мова – це

- а) мова німецької учнівської молоді;
- б) мова ремісників і торговців;
- в) мова бідняків;
- г) мова бродячих музикантів.

59. Сленг за походженням є

- а) англійським терміном;
- б) німецьким терміном;
- в) французьким терміном;
- г) українським терміном.

60. Кент був поширений

- а) в Англії;
- б) у Франції;
- в) у Німеччині;
- г) в Україні.

61. Англійська і німецька мови належать до

- а) західногерманської підгрупи германської групи індоєвропейської сім'ї;
- б) східногерманської підгрупи германської групи індоєвропейської сім'ї;

- в) північногерманської підгрупи германської групи індоєвропейської сім'ї;
- г) кельтської групи індоєвропейської сім'ї.

62. До германських мов не належить

- а) шведська мова;
- б) пруська мова;
- в) готська мова;
- г) нідерландська мова.

63. До слов'янських мов не належить

- а) польська мова;
- б) верхньолужицька мова;
- в) боснійська мова;
- г) литовська мова.

64. До південнослов'янських мов не належить

- а) чеська мова;
- б) болгарська мова;
- в) чорногорська мова;
- г) словенська мова.

65. До західнослов'янських мов не належить

- а) словацька мова;
- б) нижньолужицька мова;
- в) сербська мова;
- г) кашубська мова.

66. У склад індоєвропейської сім'ї не входить

- а) ірландська мова;
- б) угорська мова;
- в) албанська мова;
- г) вірменська мова.

67. У склад балтійської групи індоєвропейської сім'ї не входить

- а) латиська мова;
- б) пруська мова;
- в) естонська мова;

г) литовська мова.

68. У склад фінно-угорської сім'ї не входить

- а) удмуртська мова;
- б) карельська мова;
- в) гагаузька мова;
- г) хантійська мова.

69. У склад тюркської сім'ї не входить

- а) мансійська мова;
- б) турецька мова;
- в) казахська мова;
- г) узбецька мова.

70. Ототожнення лінгвістичного методу з прийомами (процедурами, операціями)

- а) сприяє проведенню якісних досліджень на різних рівнях мови;
- б) збіднює поняття лінгвістичного методу;
- в) дозволяє проводити глибоке вивчення мовної структури;
- г) має великі перспективи в майбутньому.

71. Тези про лінгвістичний метод як про структурну одиницю, що включає в себе три різнорідні компоненти: онтологічний, операційний і телеологічний, з українських мовознавців дотримується

- а) О. Селіванова;
- б) В. Глущенко;
- в) А. Зеленько;
- г) М. Кочерган.

72. Онтологія виступає в ролі засобу, за допомогою якого вчений

- а) обирає певні прийоми й процедури вивчення об'єкта;
- б) сприймає світ як деяку певним чином розчленовану цілісність, подану йому в системі філософських категорій;
- в) окреслює предмет дослідження;
- г) визначає структуру методу.

73. Телеологічний компонент методу включає в себе

- а) мету дослідження;

- б) об'єкт вивчення;
- в) прийоми й процедури;
- г) методику дослідження.

74. Операційний компонент методу включає в себе

- а) принципи й підходи;
- б) методологічну орієнтацію дослідження;
- в) предмет вивчення;
- д) комплекс наукових прийомів (процедур, операцій) та методику їх застосування.

75. За допомогою порівняльно-історичного методу

- а) досліджуються певні зміни в структурі тієї або іншої мови;
- б) здійснюється порівняння мов;
- в) вивчається історія певної мови;
- г) розкриваються закони, що керували розвитком споріднених мов у минулому, прослідковується еволюція цих мов на основі доказу спільності їхнього походження з прамови.

76. Операційний компонент порівняльно-історичного методу включає в себе

- а) прийом порівняння;
- б) прийом генетичного ототожнення фактів; процедуру лінгвістичної реконструкції; прийоми хронологізації й локалізації мовних явищ;
- в) прийоми індукції й дедукції;
- г) прийоми аналізу й синтезу.

77. В онтологічний компонент порівняльно-історичного методу входять принципи

- а) історизму й системності;
- б) історизму й причиновості;
- в) історизму, причиновості, системності й загального зв'язку явищ;
- г) загального зв'язку явищ.

78. У межах описового методу

- а) досліджуються мовні явища в діахронії;
- б) подається повний і точний опис мовних одиниць і категорій, здійснюється їхня інвентаризація й систематизація;

- в) зіставляються факти різних мов;
- г) застосовується прийом генетичного ототожнення фактів.

79. Молодограматиками доцільно вважати

- а) учених Лейпцизької лінгвістичної школи;
- б) учених-компаративістів 70-х рр. ХІХ ст. – 30-х рр. ХХ ст.;
- в) учених Лейпцизької та Женевської лінгвістичних шкіл;
- г) А. Лескіна, Я. Бодуена де Куртене, Ф. Фортунатова, В. Вітні, М. Бреалья, Ф. де Соссюра.

80. Підставою для виділення Лейпцизької лінгвістичної школи є

- а) спільність підходу до мови як психосоціального феномена у лінгвогенетичних студіях учених – викладачів Лейпцизького університету;
- б) наявність спільних рис у працях деяких німецьких мовознавців;
- в) вивчення різноманітних мовних структур з урахуванням їх соціокультурного контексту в працях учених Лейпцизького університету;
- г) фокусування уваги на спільних явищах мов у студіях А. Лескіна, Б. Дельбрюка, Г. Пауля, В. Вітні, М. Бреалья.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. К. : Академія, 2006. 456 с.
2. Глущенко В. А., Ледняк Ю. В., Руденко М. Ю., Рябініна І. М. Мова і мовознавство : навчальний посібник. Слов'янськ ; Дніпро, 2023. 222 с.
3. Глущенко В. А., Ледняк Ю. В., Овчаренко В. М., Рябініна І. М., Тищенко К. А. Мова як система : навчальний посібник. 3-е вид., доповн. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2018. 180 с.
4. Черемська О. С. Становлення і розвиток Харківської філологічної школи (XIX – перша третина XX ст.). Харків: Видавець Савчук О. О. 2020. 484 с.
5. Глущенко В. А., Руденко М. Ю. Англійські соціальні діалекти в еволюційному розвитку (XIV – початок XX ст.) : навчальний посібник Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 98 с.
6. Методологія та історіографія мовознавства: збірник тез XI науково-практичної Інтернет-конференції. Слов'янськ – Дніпро: ДДПУ, 2024. 161 с.
7. Методологія та історіографія мовознавства : матеріали XII науково-практичної Інтернет-конференції (м. Слов'янськ – м. Дніпро, 22–23 жовтня 2025 р.). / відп. ред. В. А. Глущенко; укладач К. А. Кушнір. Слов'янськ – Дніпро : ДДПУ, 2025. 261 с.

Допоміжна

1. Пасічник В. В., Щербина Ю. М., Висоцька В. А., Шестакевич Т. В. Математична лінгвістика. Львів : Львівська політехніка, 2019. 240 с.
2. Захарова Ю. М. Прикладна фонетика : навчальний посібник. К. : Ліра-К, 2019. 212 с.
3. Глущенко В. А. Лінгвістичний метод і його структура. *Мовознавство*. 2010. № 6. С. 32–44.
4. Development of philological sciences in countries of the European Union taking into account the challenges of XXI century : collective monograph [автори: Атаманчук В. П., Ворона І. І., Глущенко В. А. та ін.]. Lublin : Baltija Publishing, 2018. 544 p.
5. Слободинська Т. Теоретико-системна інтерпретація мовленнєвої комунікації як функціональної системи. *Славістичні студії: етнолінгвістика і міжкультурна комунікація*. Люблін : Вид-во Католицького Люблінського ун-ту Іоанна Павла II, 2018. С. 155–175.

6. Ажнюк Б. М. Право на мову: європейський соціолінгвістичний контекст і Україна. *Українська мова і європейський лінгвокультурний контекст* : збірник наукових праць. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. С. 68–92.

7. Глущенко В., Лихачова А., Рибальченко О. У витоків генеалогічної класифікації мов: історизм і мовна спорідненість. Actual space of philology. Editors: Olena Kolhan, Nataliia Ovcharenko, Józef Kaczmarek jr. [Collective] monograph. Opole : The Academy of Management and Administration in Opole, 2021. P. 9–17.

8. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. Київ: Академія, 1999. 288 с.

9. Глущенко В., Святченко В. Ф. де Соссюр про мову як систему: переосмислення концепції видатного лінгвіста з функціонально-прагматичних позицій. *Наукові записки / наук. ред. О. Семенюк. Кропивницький : КОД, 2019. Вип. 175. Сер.: Філологічні науки. С. 366–371.*

10. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.). Донецьк, 1998. 222 с.

11. Краснобаєва-Чорна Ж. Когнітивна лінгвістика й концептологія : навчальний посібник. Вінниця, 2020. 164 с.

12. Прикладна лінгвістика : навчальний посібник / упорядник Н. А. Цимбал. Умань : Візаві, 2019. 106 с.